

УДК 378

В.В. Ковнер
м. Ніжин, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАДАЧІ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах розбудови держави постає завдання трансформації національної системи освіти як головної ланки формування громадян України. Національна доктрина розвитку освіти України (2001р.) наголошує, що підготовка педагогічних працівників є центральним завданням модернізації освіти держава, провідним принципом державно-освітньої політики.

Утвердження гуманістичної парадигми, модернізація системи освіти, оптимізація навчально-виховного процесу на сучасному етапі потребують від учителя ґрунтовної психолого-педагогічної підготовки, високого рівня загальної освіченості, спеціальних професійних знань і вмінь найвищого ґатунку, що відповідають вимогам сучасності і науковим досягненням. З огляду на це, перед педагогічною системою особливо гостро постала проблема вдосконалення роботи педагогічних університетів щодо підготовки майбутніх педагогів з високим рівнем професіоналізму.

Спрямованість підготовки майбутнього фахівця за своїм змістом має бути професійною, тому студента треба орієнтувати на такі цінності, як що найліпше засвоєння майбутньої професії, опанування професійною майстерністю тощо. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті (2001р.) вказано, що головною метою педагогічної освіти є формування вчителя, який здатний розвивати особистість дитини, зорієнтований на особистісний і професійний саморозвиток і готовий працювати творчо в закладах освіти. Проблема формування професійно важливих якостей нині привертає все більшу увагу дослідників, адже треба створити таку модель навчання, завдяки якій можна забезпечити практичну підготовку майбутнього фахівця. І. Бех вважає, що «умовою і засобом реалізації професії виступає людина-професіонал, в особистості якої, з одного боку, втілюється те спільне, що характерне для будь-якого працівника, який зайнятий даним видом праці, з іншого – індивідуальне, привнесене ним самим у кожний конкретний акт, кожний аспект професійної діяльності [1, с.157]. Н. Ничкало ставить головним завданням професійної підготовки «підготовку кваліфікованих конкурентоспроможних кадрів із високим рівнем професійних знань, умінь, навичок і мобільності... виховання соціально активних членів суспільства, формування в них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей, національної свідомості» [4, с.11]. І.І. Драч, І.М. Драч вважають, що у випускника ВНЗ мають бути сформовані: 1. Спрямованість, яку розглядають як складне особисте утворення, що є потребнісно-мотиваційною сферою людини. 2. Моральна стійкість особистості, яка дає змогу їй зберегти психічне здоров'я в умовах несприятливого соціуму. 3. Креативність (готовність до творчості), яка проявляється в інтелектуально-творчій ініціативі, широті асоціацій, гнучкості й оригінальності мислення, динамізмі психічних процесів. 4. Готовність до продовження освіти, яка включає в себе: переконання у правильному виборі діяльності; мотивацію, яка характеризує позитивне ставлення до обраної професії й об'єкта майбутньої професії на рівні стійких інтересів і нахилів; знання про обрану діяльність; початкові уміння, необхідні для творчого вирішення задач [2, с.29]. Життя висунуло соціальний запит на виховання творчої особистості, здатної самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі нестандартні рішення. Такий стан справ потребує якісно нового підходу до підготовки майбутніх фахівців.

Професійна спрямованість майбутнього фахівця, його творчий стиль застосування набутих знань зумовлені цілеспрямованою підготовкою студентів до творчої праці. При

цьому важливим є особистісне спрямування навчально-пізнавального процесу орієнтування його на розвиток професійної майстерності, забезпечення умов для поглиблення мотивації навчальної діяльності студентів, розвитку їх зацікавленості та відповідальності за результати навчання. В умовах сучасної школи, коли функції учителя дуже ускладнились, педагогічна творчість має стати рисою кожного педагога.

Феномен творчості передбачає створення якісно нового продукту, який раніше не існував. Тому не можна навчити тому, що не створено, але можна навчити механізмам його створення, сформувати здатність до творчого стилю діяльності.

Реальна діяльність педагога є одночасно нормованою і творчою, неповторною, що вміщує унікальні риси його особистості. Психолого-педагогічні дослідження, присвячені творчості (Л. Виготського, В. Загвязинського, В. Кан-Калика, М. Никандрова, Я. Пономарьова, М. Поташника та ін.) дають підставу вважати, що визначальною якістю особистості є її творчі професійні уміння, котрі розглядаються як інтегративна характеристика особистості, в якій з одного боку, відображені нові глибокі утворення в структурі особистості (творчі потреби, мотиви), а з іншого – знаходять своє вираження якісні зміни діяльності, яка стає більш цілеспрямованою і продуктивною.

Для творчої діяльності необхідні творче мислення, ініціативність, багата уява, спостережливість, прагнення та вміння втілювати творчі задуми, пошук нових способів діяльності. На думку багатьох авторів, творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального. Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання. Функція творчого компонента педагогічної діяльності полягає у розвитку здібностей учителів до інноваційної діяльності, до пошуку нових методів роботи з метою створення нового продукту, який би відрізнявся оригінальністю та своєрідністю. На процес формування особистості та її творчої активності впливають різноманітні соціокультурні фактори, серед яких важливе місце належить системі освіти. Особливо це актуально для системи вищої освіти, оскільки тут особистість знаходиться в умовах не просто навчання, а підготовки до професійної діяльності. Але найголовніше полягає в тому, що відбувається інтенсивне становлення її як особистості і професіонала з власної громадською позицією.

Підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності – це процес формування комплексу мотивів, знань, умінь і навичок, особистісних якостей майбутнього вчителя, які надають йому реальну можливість професійно-особистісного становлення, виявлення його творчої активності. Переходу з позицій наслідування (репродуктивного рівня) в позицію творця свого професійного життя, самого себе як творчої особистості (творчого рівня), співтворця креативного процесу (рівня творчого співробітництва). Необхідними компонентами у формуванні творчої активності є мотиваційний (соціальні, професійні мотиви; мотиви творчого особистісного розвитку), когнітивний (система знань загальної теорії творчості та знання професійного спрямування), операційно-технологічний (комплекс умінь і навичок, що забезпечують ефективність у створенні та функціонуванні творчого процесу і готовність до творчої діяльності особистості). Результатом даного підходу повинно бути формування творчого стилю діяльності майбутнього педагога.

У дослідженні Н. Посталюка [5, с.54] творчий стиль діяльності визначається як стійка єдність способів і прийомів діяльності, що забезпечують її творчий характер і цілісність. Стиль розкривається через сукупність сталих характеристик діяльності, що проявляються на тлі будь-якого її змісту, незалежно від мети, мотивів. До факторів, що сприяють розвитку творчого стилю діяльності автор відносить проблематизацію змісту освіти; рефлексивну позицію студентів і викладачів у навчальному процесі; діалог як форму здійснення суб'єкт-

суб'єктних взаємовідносин у навчальному процесі. Ці фактори Н. Посталюк розглядає як механізм розвитку творчого стилю діяльності.

Провідною ідеєю при переосмисленні педагогічної підготовки є ідея активної ролі студента в розвитку його особистісних і професійних здібностей і якостей, тому цілком доцільним є переведення викладання дисциплін педагогічного циклу з площини освіти студента у сферу створення умов для виховання творчої особистості, перебудова дидактичної системи переважно інформаційного характеру навчання на таке, яке б розвивало пізнавальні творчі здібності студентів, і забезпечувало включення елементів дослідництва в усі види занять, «проблематизацію змісту освіти». Цьому в значній мірі може сприяти практика використання проблемних задач і ситуацій професійної спрямованості. С. Рубінштейн зазначає: «Мислення зазвичай починається з проблеми чи запитання, з подиву чи непорозуміння, із суперечностей. Цією проблемною ситуацією визначається залучення особистості в мислительний процес» [6, с.22]. Розвиток педагогічного мислення починається тоді, коли перед учителем виникає необхідність відповісти на те чи інше запитання, розв'язати конкретну педагогічну задачу.

Система педагогічних задач – необхідний елемент фахового навчання і самоосвіти студентів. Педагогічні задачі можна застосовувати в різноманітних формах навчального процесу. Відповідно до способу навчання задачі можуть використовуватись на лекціях, семінарських, практичних заняттях, у самостійній роботі, курсових і дипломних роботах, на колоквіумах, заліках, іспитах. В основі побудови навчальних педагогічних задач і програм їх рішення лежить дидактичне моделювання професійної діяльності як складної системи практичних і відповідних їм пізнавальних задач. Дослідники (Л. Мільто, М. Фрумкін, Л. Спірін та ін.) визначають наступні завдання, які можуть реалізовуватись у процесі вирішення педагогічних задач: 1. Формування громадянської спрямованості майбутнього вчителя, його моральних якостей. Система задач повинна бути сформована таким чином, щоб у процесі їх вирішення актуалізувалися і формувалися світогляд майбутнього вчителя, його громадянські якості, активна життєва позиція, професійні інтереси, схильності, педагогічно значущі особисті якості (активізація мотиваційного компоненту, формування творчої активності майбутнього педагога). 2. Формування творчого мислення. Вирішення навчальних педагогічних задач повинне забезпечити набуття професійних знань, їх систематизацію й актуалізацію на практиці (активізація когнітивного компоненту формування творчої активності педагога). 3. Формування педагогічних умінь. У процесі вирішення навчальних педагогічних задач студенти навчаються самостійно й успішно виконувати фахові дії, при цьому формуються педагогічні уміння (активізація операційно-технологічного компоненту формування творчої активності).

М. Фрумкін [8, с.84] визначає наступні необхідні якості навчальної педагогічної задачі для виконання її дидактичної функції: 1. Дидактична змістовність, тобто наявність інформації, необхідної для забезпечення рішення задачі студентами; 2. Конкретність, тобто відображення в описі реальних подій, максимально наближених до ситуації навчально-виховного процесу; 3. Проблемність, тобто дефіцит інформації, необхідної для постановки і рішення педагогічної задачі; 4. Евристичність, тобто наявність інформації, яка б у тій чи іншій мірі забезпечувала оволодіння способом рішення задачі.

Форма задач може бути різною: опис конфліктної ситуації, де необхідно проаналізувати і знайти вирішення проблеми, що у ній є. Функцію задачі може виконувати і тест, на запитання якого треба відповісти. Застосовуються і завдання, що вимагають провести мікродослідження за певною програмою. Припустима і така форма задачі, як обговорення проблемних питань, що містяться у висловлюваннях учених, учителів, у технології професійно-педагогічного навчання частіше за все використовуються задачі, подані у формі опису шкільних ситуацій.

Питання використання педагогічних задач досліджувались багатьма вченими О. Леонтьєвим, Л. Спіріним, М. Фрумкіним, В. Серіковим, Л. Новіковою, М. Скаткіним, Н. Щурковою, Л. Мільто та ін. У науковій літературі є різні точки зору на визначення педагогічної задачі. О. Леонтьєв визначає задачу як мету, поставлену за певних умов, яка повинна бути досягнута перетворенням цих умов згідно з певною процедурою. М. Фрумкін під задачею розуміє результат усвідомлення суб'єктом мети, умов і проблеми діяльності. Л. Мільто розглядає педагогічну задачу як результат усвідомлення суб'єктом виховання в педагогічній ситуації необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання.

Проблема задачі дослідниками осмислюється як усвідомлення суб'єктом розв'язання протиріччя між відомою метою і невідомими шляхами досягнення. Різноманітними є критерії класифікації задач. М. Фрумкін виділяє типи задач за основними видами діяльності в навчанні: 1. Задачі для інформаційного забезпечення діяльності з оволодіння психолого-педагогічною теорією; 2. Задачі для інформаційного забезпечення вирішення фахових задач на теоретико-практичному і практичному рівнях. Поряд із цим, М. Фрумкін виділяє типи задач для лекцій, семінарських і практичних занять, курсових і дипломних робіт, навчально-дослідної роботи. Окремою групою виділяються контрольні-діагностичні, до яких учений відносить задачі для контролю і діагностики певних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей особистості, а також задачі для оперативного контролю і діагностики. Ю. Кулюткін виділяє три класи задач відповідно до етапів педагогічної діяльності: задачі аналітичного характеру, що виникають на орієнтаційному етапі діяльності педагога; задачі проєктувального характеру, що виникають у процесі конструювання способів і засобів педагогічних можливостей; задачі комунікативного характеру.

Л. Спірін [7, с.55] за основу класифікації визначає дидактичну мету: 1. Задачі, що виконують функцію формування методології й оволодіння теоретичними знаннями; 2. Задачі, що виконують функцію оволодіння практичними знаннями, нормами і правилами педагогічної техніки (інструментування); 3. Задачі, що виконують функцію розвитку оперативного мислення; 4. Задачі, що виконують функцію формування професійно-педагогічних умінь. Різноманітні навчальні діагностичні задачі Л. Спірін об'єднує в наступні групи: задачі з дотримання вимог, що відображають певну мету пізнавальної діяльності учнів; задачі для інформаційного забезпечення діяльності з оволодіння педагогічними і психологічними теоріями, задачі відповідно до курсів, що вивчаються; задачі для використання в різних формах навчального процесу; задачі для виявлення педагогічних проблем у змісті й методах виховання та навчання.

Професійна робота вчителя, по суті складається з розв'язання взаємозалежних педагогічних задач різних типів, можна стверджувати, що здатність розв'язувати проблемні ситуації є важливою професійною якістю. Етапи розв'язання педагогічних задач визначені в роботах Н. Кузьміної, Л. Спіріна, М. Степанського, М. Фіцули, Ю. Кулюткіна та ін. В умовах формування та процесу розв'язання задачі формується логіка дослідження проблеми, яка включає наступні елементи: складання плану розв'язання проблеми (він обов'язково повинен включати вибір варіантів розв'язання задачі); висунення пропозицій і обґрунтування гіпотези у процесі розв'язання навчальної задачі; доказовість гіпотези здійснюється шляхом виділення з гіпотези висновків і кроків, які призвели до цього рішення; перевірка розв'язання проблеми і зіставлення мети, вимоги проблемної задачі й одержання кінцевого результату, відповідність теоретичних висновків практиці тощо; аналіз процесу розв'язання задачі.

Розв'язання проблеми має перевагу перед простим завчанням готової інформації, яка полягає в тому, що в умовах розв'язання проблеми студент активно і творчо мислить, а це призводить не тільки до міцності та ґрунтовності знань, а й до надбання цінної розумової якості – уміння орієнтуватися в будь-якій ситуації, та самостійно знаходити шляхи розв'язання незвичайної проблеми. Для розв'язання задачі студент повинен уміти

встановлювати зв'язок як із раніше засвоєними поняттями, термінами, закономірностями, так і з тими, які необхідно засвоїти, що сприяє формуванню в майбутнього педагога цілісного системного сприйняття сутності і творчого характеру педагогічної діяльності.

Використання педагогічних задач різних типів надають можливість забезпечення особистісно орієнтованого характеру професійного навчання майбутнього вчителя. Майбутній учитель у цілісному педагогічному процесі вузу виступає як суб'єкт діяльності, суб'єкт розвитку. Для реалізації цього підходу необхідний продуктивний діалог, творчий стиль викладача. У тактиці творчого стилю навчання вчені виділяють такі особливості поведінки викладача:

1. Уміння поставити навчально-пізнавальні проблеми так, щоб викликати інтерес до роздумів, аналізу відомих фактів, подій і явищ.

2. Стимулювання і пошук нових знань та нестандартних способів вирішення завдань і проблем.

3. Підтримка студента на шляху до самостійних висновків і узагальнень. Викладач не просто ставить перед студентом певні педагогічні задачі, але й прагне до того, щоб вони були внутрішньо сприйняті студентами (активізація мотиваційного компоненту), у процесі розв'язання педагогічних задач студенти можуть відчувати нестачу необхідних знань і вмінь, що стає додатковим стимулом до опрацювання програмного матеріалу з педагогіки і психології (активізація когнітивного компоненту).

При діалогічному підході під час розв'язання навчальних педагогічних задач створюються умови, в яких студенти одержують можливість самостійно аналізувати явища і педагогічні процеси, що вивчаються, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між педагогічними діями і відповідною реакцією учнів, усвідомлювати логічні зв'язки, послідовність педагогічних дій. При оцінці результатів у студентів розвивається здібність до самоаналізу і самооцінки, формується рефлексивна позиція студента та викладача. Усе це сприяє формуванню творчого мислення у майбутніх учителів, до основних ознак якого вчені відносять легкість і продуктивність мислення (уміння швидко, без напруги створювати певні продукти творчості – думки, ідеї тощо); гнучкість мислення (уміння швидко переходити від однієї проблеми до іншої, або їх об'єднання); оригінальність мислення (своєрідність, нестандартність підходів до проблеми, її нове розв'язання); точність мислення (логічність і послідовність мислительних операцій, пов'язаних із проблемою, вибір адекватного її розв'язання щодо поставленої мети).

Поряд із функцією формування фахівця розв'язання навчальних задач може виконувати і контрольно-діагностичну функцію в оцінці рівня підготовки майбутнього вчителя до творчої діяльності. Своєрідність, нестандартність підходу до проблеми, уміння аналізувати ситуацію, використовуючи потенціал знань, бачення кількох варіантів рішення та вибір оптимального розв'язання задачі може свідчити про високий рівень підготовки фахівця до творчої діяльності. Якщо для педагогічного мислення характерні окремі творчі елементи, особиста педагогічна позиція нестійка, то можна говорити про середній рівень підготовки. Якщо ж у студента наявний шаблонний підхід до проблеми, якщо студент не пов'язує процес розв'язання задачі зі встановленням причинно-наслідкових зв'язків, не вміє застосовувати теоретичні знання для вибору оптимального рішення, то його рівень підготовки низький.

Педагогічна задача в процесі підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності може виступати засобом активізації пізнавальної діяльності студента, засобом удосконалення таких розумових операцій, як синтез, аналіз, узагальнення, виступати в якості методу діагностики рівня готовності до творчої педагогічної діяльності. Система педагогічних задач дає змогу стимулювати творчість, особистісне і професійно-педагогічне самовизначення майбутнього педагога.

Література:

1. Бех І.Д. Становлення професіоналізму в сучасних соціальних умовах / Іван Дмитрович Бех, академік АПН України, доктор психологічних наук, професор (Інститут проблем виховання АПН України). // Педагогіка толерантності. – 2001. - №3-4. – С. 157
2. Драч І.І. Мотиваційно-ціннісні аспекти формування професійної направленості у ВНЗ/І.І. Драч, І.М. Драч//Коледжанин. – 2002. - №1. - С.28-31
3. Мільто Л.О. Методика розв'язання педагогічних задач: Навч. посібник. 2-ге вид., переробл. і доп./ Людмила Олександрівна Мільто, доцент - Харків: Ранок – НТ, 2004. – 152 с.
4. Ничкало Н.Г. Професійно-технічній освіті – державну підтримку та науково-педагогічне забезпечення/ Нелля Григорівна Ничкало, доктор педагогічних наук, професор//Нові технології навчання: Наук. – метод. збірник. Вип. 15 – К.: ІСДО, 1995 – С. 11
5. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект/ Наталья Юрьевна Посталюк, доктор педагогических наук, профессор – Казань:Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 204 с.
6. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования/ Сергей Леонидович Рубинштейн, профессор МГУ – М., Изд-во АН СССР, 1958. – 147 с.
7. Спирин Л.Ф. Теория и технология решения педагогических задач/ Лев Федорович Спирин, академик, доктор педагогических наук, профессор – М.: Российское педагогическое агенство, 1997. – 173 с.
8. Фрумкин М.Л. Учебно-познавательные задачи в профессионально-педагогической подготовке учителя/ Л.М. Фрумкин// Советская педагогика. – 1981. - №11. – С.83-87

У статті автор розглядає проблему доцільності використання педагогічних задач в підготовці студента до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: педагогічна діяльність, творча діяльність, творчий стиль, педагогічна задача, навчальна і дидактична задача.

В статье автор рассматривает проблему целесообразности использования педагогических задач при подготовке студентов к будущей профессиональной деятельности.

In the article the author dwells upon the practicability of pedagogic situations use in the process of students' training for the future professional activity.

УДК 378**А.М. Коломієць
м. Вінниця, Україна****ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Постановка проблеми. В основу концепції професійної освіти в Україні покладений принцип отримання студентами знань, придбання ними умінь і навичок для успішного професійного становлення. В умовах вищого навчального закладу процес професійного становлення протікає як особливо організована професійна підготовка, мета якої полягає у формуванні готовності фахівця до професійної діяльності, саморозвитку і самовдосконалення. Один із основних видів людської діяльності – професійна діяльність, в психологічній і педагогічній літературі визначається як діяльність, яка відповідно до її предмету вимагає спеціальних прийомів виконання і спеціального попереднього навчання.

Професійна діяльність будь-якого фахівця в сучасних умовах інформатизації суспільства носить яскраво виражений інформаційний характер, і кінцевий успіх цієї діяльності залежатиме від успішності функціонування фахівця в суспільстві, яке вже дістало назву інформаційного. Отже, базовою складовою професійної діяльності студента є інформаційна складова, яка відображає необхідність ефективного використання інформації для вирішення професійних завдань.